

Současná ruská společnost a média

Alexandr Mitrofanov

Tři civilní obyvatelé zahynuli v Rostově na Donu a Rostovské oblasti před několika dny v souvislosti s děním na Ukrajině. Nezavraždili je banderovci ani členové Pravého sektoru. Ukrajinská stopa byla patrná jen v tom, že ruský prezident Vladimir Putin vydal rozkaz, aby se ke hranicím této země stáhla vojska armády Ruské federace. Rostovská oblast leží přímo na hranicích s Ukrajinou. Zmínění civilní obyvatelé zahynuli v autohaváriích, které způsobila těžká vojenská technika projíždějící městem a oblastí.

Je snadné si představit, jaké protesty by takové incidenty vyvolaly v zemích na západ od této lokality. Z Ruské federace však nepřišla jediná zpráva o protestních shromážděních, mítincích nebo byť jen omluvách armádních činitelů za smrt zcela nevinných lidí. Místo toho z Ruska stále přitékají jiné informace.

Dovolte mi jen stručný výběr, který možná postrádá metodičnost, ale nechybí mu výmluvnost. Použil jsem údaje ruské agentury pro výzkum veřejného mínění Levada Centr, která stále udržuje vysokou míru důvěryhodnosti v odborné veřejnosti. Nejstarší údaje pocházejí z loňského prosince, jinde jde o informace často jen několik dnů staré.

Jednapadesát procent Rusů je přesvědčeno, že Vladimir Lenin sehrál v dějinách jejich země kladnou úlohu. Zániku Sovětského svazu lituje 57 procent obyvatel Ruské federace. V březnu důvěřovalo Vladimiru Putinovi 71 procent Rusů (jiné, režimu blízké agentury se dostaly až k 85procentnímu bodu). V téže době 63 procent dotázaných vyjádřilo následující přesvědčení: fakt, že Putin má ve svých rukou soustředěnu veškerou moc ve státě, je dobrý pro blaho Ruska. Hlavním úspěchem Putinova vládnutí je pak podle 51 procent Rusů to, že vrátil zemi postavení veliké a vážené velmoci.

Jaký vztah mají obyvatelé Ruské federace k jiným zemím? **USA:** velmi dobrý 1 procento, celkově dobrý 25 procent, celkově špatný 41 procent, velmi špatný 20 procent, nevím 13 procent. **Evropská unie:** velmi dobrý 1 procento, celkově dobrý 31 procent, celkově špatný 38 procent, velmi špatný 15 procent, nevím 15 procent. **Ukrajina:** velmi dobrý 6 procent, celkově dobrý 46 procent, celkově špatný 28 procent, velmi špatný 9 procent, nevím 11 procent.

Jaký vliv má dnes Rusko ve světě? Velmi významný 13 procent, dost velký 57 procent, nepříliš velký 22 procent, žádný 3 procenta, nevím 5 procent.

Měly by země NATO mít strach z Ruska? Určitě ano 14 procent, spíše ano 30 procent, spíše ne 30 procent, určitě ne 15 procent, nevím 10 procent.

Mělo by Rusko mít strach z NATO? Určitě ano 17 procent, spíše ano 45 procent, spíše ne 22 procent, určitě ne 5 procent, nevím 11 procent.

Považujete současnou moc na Ukrajině za legitimní? Určitě ano 3 procenta, spíše ano 11 procent, spíše ne 30 procent, určitě ne 43 procent, nevím 15 procent. (Agentura upozorňuje, že kvůli statistické chybě nedělá součet 100 procent.)

Kdo nese zodpovědnost za zhoršení vztahů mezi Ukrajinou a Ruskem v posledních měsících? Bezvýhradně současné ukrajinské vedení 51 procent, většinově současné ukrajinské vedení 26 procent, stejnou měrou ukrajinské a ruské vedení 10 procent, většinově současné ruské vedení 2 procenta, bezvýhradně současné ruské vedení 1 procento, nevím 9 procent.

Pokud vypukne válka mezi Ruskem a Ukrajinou, budete podporovat ruské vedení? Určitě ano 36 procent, spíše ano 38 procent, spíše ne 11 procent, určitě ne 2 procenta, nevím 13 procent.

Pro vyhodnocení kořenů a validity těchto názorů je ale důležitý další průzkum, který zde uvedu jako poslední.

Vlastníte cestovní pas? Ano 28 procent, ne 72 procent.

Jak často jezdíte do ciziny? 4x ročně a častěji: služebně méně než 1 procento, soukromě méně než 1 procento; 2 až 3x ročně: služebně 1 procento, soukromě 1 procento; asi jednou ročně: služebně 4 procenta, soukromě 7 procent; jednou za 2 až 3 roky: služebně 4 procenta, soukromě 8 procent; řidčeji než jednou za 2 až 3 roky: služebně 2 procenta, soukromě 6 procent; jezdil(a) jsem do ciziny pouze v minulosti, nyní již ne: služebně 8 procent, soukromě 13 procent; nikdy jsem nebyla(a) za hranicemi bývalého SSSR: služebně 76 procent, soukromě 60 procent; nevím služebně 6 procent, soukromě 4 procenta.

Zákonitě vyvstává otázka, z jakých zdrojů získávají ruští obyvatelé představy o tom, co se děje za hranicemi jejich státu, jestliže osobní zkušenost to u drtivé většiny Rusů být objektivně nemůže. Odpověď je známá. Jsou odkázáni na média.

Když jsem loni v srpnu mluvil v Praze se špičkovým ruským reportérem Iljou Azarem, který tehdy pracoval na internetovém zpravodajském portálu Lenta.ru, podělil se o zkušenost, kterou pravidelně zažíval během svých cest kamkoli mimo větší ruská města. Když se představí jako novinář, nejdříve se ho prý ptají, pro kterou televizní stanici pracuje. Běžní lidé mimo velkoměsta, kterých je v Rusku poměrně málo, si údajně jsou schopni představit, že novinář může pracovat také v tisku. Ale co je internetový portál, nevědí.

Tuto zvláštnost ruského publika dobře znal Vladimir Putin. Mimo jiné proto, že sám byl poprvé zvolen do úřadu hlavy státu za velké podpory tehdejších hlavních TV kanálů. Podle Alexeje Venediktova, šéfredaktora rozhlasové stanice Echo Moskvy, byla proto prvním Putinovým krokem v této oblasti likvidace nezávislého vlastnictví televizí, protože podle jeho chápání mohly být použity proti němu a ve prospěch jeho politických rivalů. Dnes jsou všechny hlavní kanály pod kontrolou prezidenta a jeho lidí.

Éter proto všude v Rusku obsazují kanály První, Rossija 1, Rossija 2, Rossija 24, NTV a nejnověji také LifeNews. Zatímco na Prvním přežívá konzervativně korektní talk show nejstaršího ruského moderátora Vladimira Poznera, Rossija 1 je působištěm nejagresivnější TV postavy, Dmitrije Kiseljova.

Ve své show Věsti neděli během olympijských her v Soči například pověděl divákům, že v olympijském hokejovém turnaji prohráli Rusové s USA proto, že zápas probíhal podle politických norem USA, kdy platí, že Američané musí vyhrát za každou cenu. Doopravdy prý zápas vyhrála sborná, protože ji poškodil americký sudí. Ten prý musel být ovlivněn společností NBC, která vložila do přenosů z OH obrovské peníze a chtěla je takto zpět. „Musíme mít na zřeteli, s kým máme tu čest. Teď budeme mít větší zlost,“ řekl moderátor.

Kiseljov je Putinův oblíbenec. Den po zmíněném pořadu zveřejnil ruský prezident výnos, jímž Kiseljova vyznamenal řádem Za zásluhy o vlast IV. stupně. Ve zdůvodnění napsal, že dotyčný se mimo jiné zasloužil „o ochranu práv a zájmů občanů“.

Vyznamenanému muži však patří veřejný výrok: „Domnívám se, že nestačí pokutovat gaye za propagaci homosexuality mezi nezletilými. Musí se jim zakázat dárcovství krve a spermatu a jestliže zahynou při autonehodě, musí se jejich srdce zahrabat do země nebo spálit jako nevhodná pro záchranu jakéhokoli života.“ Přesto z něj Putin udělal generálního ředitele nově vytvořené propagandistické organizace Rusko dnes, která má ovlivňovat západní veřejné mínění. Západ se mu však „odvděčil“ zařazením Kiseljovova jména na seznam lidí, na které se vztahují sankce.

Na kanálu Rossija 1 se také letos v únoru vysílal programový dokument Konstantina Sjomina s názvem Biochemie zrady. Autor se v něm odvolává na sovětské tradice jako na nejceněnější dědictví ruských dějin, které jako jediné je schopno udržet zemi pohromadě. Země je totiž – dle autora – počínaje posledním obdobím carského režimu obklopena nepřátelskými silami, které mají za cíl zničení ducha ruského státu a následnou fyzickou okupaci. Za tímto účelem si cizí nepřátelské síly už sto let pěstují uvnitř Ruska agenty a zrádce, které cvičí jako pátou kolonu.

Hlavním nepřítelem ruského ducha a ruského státu jsou Spojené státy americké. Dokonce i Hitler se učil od USA a nebyť amerického marketingu, který si osvojila Třetí říše, nedošlo by k druhé světové válce, říká autor. Na toto schéma se pak nabalují jména zrádců, jejichž nástroji jsou momentálně Twitter, Skype a Facebook. Dokumentem prostupuje tato idea: žiješ-li v Rusku, jsi Rus, byť máš jakoukoli národnost. Proto musíš bez sebemenších pochybností bránit ruského ducha a ruskou zem, což znamená být v souladu s vládnoucí mocí.

Televize NTV byla v době po prvním nástupu Vladimira Putina do úřadu vzorem žurnalistiky, která se formálně dělala podle západního střihu. Vlastnil ji ale oligarcha Vladimir Gusinskij a jeho politické preference se na práci stanice silně odrážely. Přesto byl kanál NTV otevřeně kritický k prezidentovi včetně uvádění satirického seriálu, který u nás známe pod názvem Gumáci, v němž byl Putinův gumák jeden z nejnejapnějších. Tato stanice ale byla zlikvidována, Gusinskij musel emigrovat. Úroveň dnešní NTV lze doložit titulkem reportáže z minulého týdne: *Gayropan Avakov, ministr v rouše beránčím*. Arsen Avakov, současný ukrajinský ministr vnitra, je gay a vystupuje pro evropskou integraci země. Obojí je v současném Rusku Kainovým znamením.

Kanál LifeNews je většinou informacní, ale má také rozhovory s hosty. Obzvláště rádi tam mají obdivovatele ruského militarismu, spisovatele Alexandra Prochanova. Dva příklady z nedávné doby: nejdříve v rozhovoru s moderátorkou vyzval Prochanov ukrajinské Židy, aby se vzpamatovali, neboť si podle něj účastí na Majdanu přivolávají druhý holokaust. Moderátorka k tomu horlivě podotkla: „Vždyť si sami přivolali i ten první!“

Stejná dvojice se ukázala na obrazovce také v minulém týdnu. Prochanov hlásal, že Rusko bude muset vojensky vtrhnout na Ukrajinu. Důvod? Protože prý v opačném případě budou fašistické bojůvky Ukrajinců fyzicky likvidovat lidi, kteří mluví rusky, a to tak, že je budou věšet s vyříznutými jazyky. To ovšem není žádná Prochanovova lidová tvořivost. Týž den oficiálně prohlásil ministr zahraničí Ruské federace Sergej Lavrov, že „propaganda USA veškerou svou mocí vyzývá k zabíjení lidí na Ukrajině, kteří mluví rusky.“

Svůj podíl na zpracovávání vědomí ruského obyvatelstva mají také ústřední deníky. Komsomolskaja pravda má v redakci prominentní komentátorku Uljanu Skojbedovou. Před několika měsíci proslula výrokem, že lituje, že nacisté nevyrobili z předků dnešních ruských liberálů stínidla na lampy. Narážela na to, že mnozí ruští liberálové mají židovský původ.

Zcela zásadní text s názvem *Již nežijí v porobené zemi* ale zveřejnila Skojbedová po anexi Krymu. Dovolím si z něj obsáhle citovat, protože má programový charakter.

„Syn se začal ptát: Tati, a proč se rozpadl SSSR? Ty jsi v SSSR žil? Babička mi vyprávěla, že za SSSR fungovaly podniky a měli jsme letecký průmysl, ale teď... Nezbylo než mu vysvětlovat, co je to bipolární svět, studená válka, pátá kolona, vnější a vnitřní příčiny rozpadu země, v níž jsme se narodili. A o důsledcích tohoto rozpadu: o válkách a bídě 90. let.

Bylo těžké mluvit o tom tak, aby to dítě pochopilo, navíc každé slovo vyvolávalo další dotazy: Prosím tě, a proč rozpočet Jelcinova Ruska musel schvalovat Mezinárodní měnový fond? A proč... Nakonec to muž nevydržel a zařval: Protože nás porobili!...

...Celkově, říkali jsme synovi, je SSSR nenávratně ztracen.... Je tu jiná země, Rusko.... Ale když jsem poslouchala vystoupení prezidenta Putina ke Krymu, náhle jsem pochopila, že jsem se mýlila. S otevřenou pusou a se synem v náručí jsem se slyšela říkat: ‚Dívej se, synku, jen se dívej... Tyto chvíle si zapamatuješ do konce života...‘

Protože jít do konfrontace s celým světem kvůli své pravdě a svým zájmům, to je SSSR. Být připraven na život v bídě – neboť sankce světového společenství znamenají bídu – to je SSSR. To když je celý národ ochoten nosit pouze gumové holinky, ale zachránit Krym; když nenechat bratry v bryndě je důležitější, než mít v ledničce třicet druhů salámu; když jsme konečně překonali tu hanebnou přestavbu a lidé se nebojí ani železné opony...

Ať je Rusko vyloučeno z G osmičky. Je to smutné, ale přesně takto, v izolaci, vždycky žil SSSR... Neznám jinou takovou zemi! Vítej, Vlasti. Jak se mi jen stýskalo... Sovětský svaz, jako pták Fénix, povstal z popela... Vrátili jsme se domů. Do SSSR.“

V jiném prorežimním deníku, Izvěstija, upozornil na sebe vrchní propagandista současného ruského režimu v USA Andranik Migranjan, který v New Yorku vede ruský Institut demokracie a spolupráce. Ve svém článku napsal: „Je nutné rozlišovat mezi Hitlerem před rokem 1939 a po roce 1939 a oddělovat zrna od plevele. Jde o to, že dokud se Hitler zabýval shromažďováním zemí a jestliže by... se proslavil pouze tím, že bez jediné kapky krve sjednotil Německo s Rakouskem, Sudety s Německem, Memel s Německem, čímž fakticky dovršil to, co se nepovedlo Bismarckovi, a pokud by se Hitler v tomto bodě zastavil, pak by zůstal v dějinách své země jako politik té nejvyšší třídy.“

Logická je otázka, zda v Rusku existují média, která si dovolí zaujímat postoje kritické vůči režimu. Ano, jsou tam, ale jejich počet se zásahy vládnoucí moci stále snižuje a nyní se dají spočítat na prstech jedné ruky.

Ilja Azar, o němž jsem se zmínil, již není reportérem Lenta.ru. Není už ani ta Lenta.ru, která proslula aktuálností a objektivitou. Azar udělal na Ukrajině rozhovor ze zástupcem šéfa Pravého sektoru. Té organizace, která v kremelské propagandě hraje roli arciděbla. Pro běžného Rusa se Pravý sektor po mediální masáži musel bezpodmínečně stát symbolem toho nejodpornějšího fašismu srovnatelného s hitlerovskými zločiny.

Jenže v Azarově rozhovoru nevypadal sice činitel Pravého sektoru nijak sympaticky, nicméně byl to člověk, nikoli banderovská zrůda. Okamžitě po zveřejnění dostala Lenta.ru napomenutí státního orgánu pro dohled nad médií. Týž den majitel Lenty, oligarcha Alexandr Mamut, vyhodil dlouholetou šéfredaktorku Galinu Timčenkovou a přišel s ultimátem, že propuštěn bude také Azar. Skončilo to masovým odchodem redakčního týmu, nástupem lidí vyslaných Kremlem a totální změnou koncepce média. Na trhu tak zbylo málo solidních informačních zdrojů alespoň s minimálním dosahem. Je to jedna televizní stanice, jedna rozhlasová stanice, jedny noviny, jeden časopis a jeden týdeník.

TV Dožd' (Děšť) začínal jako televize pro hipstery, ale protože vyznával zásady evropské žurnalistiky

a nebál se ostrých témat ani kontroverzních hostů, stal se brzy se svou převážně mladou redakcí kultovním kanálem ruské opozice.

Poté co se stanice věnovala případu korupce mezi špičkami blízkými Kremlu a vycházela přitom z kauz, které otevřel známý opozičník Alexej Navalnyj, začalo kolem ní růst napětí. Krize přišla ve chvíli, kdy se na webu Doždě objevila anketní otázka, zda si lidé myslí, že by bylo možná lepší nebránit za Velké vlastenecké války Leningrad, aby se ušetřily tisíce životů obyvatel města, kteří zahynuli za blokády.

Otázku ihned stáhli, ale dobře zorganizované protesty, které zasáhly i Státní dumu, vyústily v rušení kontraktů se stanicí, s nimiž přes noc přišli všichni významní provideři. Od té doby bojuje stanice o přežití a zatím se drží, když mimo jiné vybrala od svých diváků v dobrovolné akci peníze na půldruhého měsíce vysílání.

Problémy s financováním naopak nemá další fenomén ruské objektivní žurnalistiky, rádio Echo Moskvy. Stanice je výdělečná. Šéfredaktor Venediktov tvrdě řídí redakci a vymáhá dodržení pravidel ryzí informativnosti a povinné prezentace odlišných stanovisek. Názorovou část zajišťují hosté, kteří přicházejí z nejrůznějších míst – od lidí typu Navalného až k lidem z Putina okolí. Stejně tak maximálně různorodá je webová stránka stanice.

Venediktov přiznal, že o bytí a nebytí Echa Moskvy rozhoduje sám Putin. Z jakéhosi důvodu chce tento ostrůvek povolené svobody ještě nějaký čas nechat žít. Beztak ho, jakož i další části tohoto chudého souostroví, považuje za ventil pro nálady zanedbatelné menšiny společnosti, která široké lidové masy neovlivní.

Mezi zbývající objektivní tituly patří list Novaja gazeta, časopis Snob a týdeník The New Times. Jejich společným problémem je ale malý vliv často vysoce kvalitní produkce na stav ruské společnosti. Novináři si musí připadat – a často se lze s tímto pocitem setkat – jako výsadek na cizím a nepřátelském území.

Proč tomu tak je? Vypůjčím si názory dvou předních ruských historiků.

Andrej Meduševskij ve svém shrnutí vlivu ruských dějin na většinovou mentalitu obyvatelstva Ruské federace uvádí, že hlavní dopady jsou následující:

- @ orientace na zájmy státu, nikoli zájmy společnosti
- @ rovnostářství a nízká motivace k individuální aktivitě
- @ „jánabráchismus“
- @ slabost občanské společnosti
- @ nedůvěra lidí v justiční systém
- @ právní nihilismus inteligence.

Meduševskij míní, že má-li si člověk uvědomovat hodnotu právního státu, musí mít dobré vzdělání. Na tuto tezi navazuje svým výkladem v Česku známý Andrej Zubov. Podle něj umělé pěstování nevzdělanosti většinového obyvatelstva bylo jedním ze základů státní politiky Ruska v době od Petra Velikého až po zrušení nevolnictví. Vládnoucí moci vyhovovalo mít poddané, kteří se samostatně neorientovali v tom, co se děje doma, natož ve světě, a byli tak zcela závislí na výkladu oficiálních míst a jejich aparátu.

Zubov řadí do stejné kategorie období od bolševické kolektivizace do roku 1991, které nazývá sovětským otroctvím. Podle něj se bolševici vědomě opírali o 80 procent nevzdělaného rolnictva, přičemž za Stalina byli plánovitě fyzicky zlikvidováni ti členové strany bolševiků, kteří pocházeli z

osvobozeného rolnictva a dospěli k vlastnímu životnímu postoji. Místo nich bylo vytaženo zespoda velké množství nevzdělaných a zlobných jedinců, kteří začali řídit stát.

Zubov se domnívá, že dědictví otrocké minulosti se v současném Rusku projevuje v následujících jevech:

- @ odpor k práci
- @ náchyllost ke klamání
- @ absence odpovědnosti za své činy
- @ filozofie carpe diem
- @ vnímání vrchnosti jako živlu, který běžný člověk nikdy nemůže ovlivnit.

Zubov říká: „Také dnes v Rusku začátku 21. století se stávají svobodnými lidmi, stejně jako na začátku 20. století, potomci otroků. Jenže dnes je největší problém v elitách. Současné elity v sobě nosí stejné známky otroctví jako zbytek populace. Před rokem 1917 však elitu tvořili lidé, jejichž předci nikdy o svobodu nepřišli.“

Podle Zubova se v současném Rusku vyostřil konflikt mezi částí společnosti, která se již osvobodila, a starou nomenklaturou, která sestává z komunistických partajních kádrů a pracovníků komunistických tajných služeb. Zubov dodává, že jedinou vrstvou ruské společnosti, která se již po generace těší svobodě, je podsvětí.

Andrej Zubov se domnívá, že hlavním problémem současného Ruska je pokus o vybudování svobodné společnosti, při němž nesmí dojít k opakování toho, co se přihodilo v roce 1917 s následným vývojem. Zatím však tento plán jako příliš reálný nevypadá, pokud budeme studovat ruskou realitu důkladně.

Vrátím-li se na začátek toho pojednání, pak je nyní možná jasnější, proč průzkumy veřejného mínění vycházejí tak, jak jsme to měli možnost vidět. I to, proč nikdo veřejně neprotestoval proti zabití civilních obyvatel vojenskými vozidly. Současná atmosféra v ruské společnosti tomu nepřeje.